

המהפכה המשפטית וההתנגדות הציבורית לה: עד כמה ייפגע החוסן החברתי והביטחון הלאומי?

מאיר אלרן ומורן דיטש | 19 בפברואר, 2023 | גיליון 1692

על ממשלת ישראל להבין ולהטמיע כי ביצוע מהלכים מכוננים המערערים את הסולידריות הפנימית, הפוגמים באמון הציבורי בממשלה והפוגעים במשילות, עלול לפגוע בחוסן החברתי ועקב כך בביטחונה הלאומי של ישראל. גם אם הממשלה נחושה, מסיבותיה היא, לקדם רפורמות במערכת המשפטית, עליה לעשות זאת בשיקול דעת ובאחריות, תוך ניסיון לייצר הסכמה ציבורית רחבה ובאופן שלא יפגע בחוסן החברתי ולא יסכן את ביטחונה הלאומי של מדינת ישראל.

ישראל מצויה עתה בעיצומו של משבר פוליטי-חברתי רב ממדי, חמור ומתמשך. מקורו בהתנגשות בין קבוצות ותפיסות מנוגדות לגבי סוגיות שונות, המתנקזות לשאלת היסוד לגבי זהותה וצבינה של המדינה כ"יהודית ודמוקרטית" והקשר בין שני מרכיבי הזהות. במשך שנים הצליחו החברה והפוליטיקה הישראלית, במידה מסוימת, לתמרן בין הפרשנויות המקוטבות למושג-על עמום ובעייתי זה ולהתנהל, לא בלי קשיים, במציאות מאתגרת של שסעים חברתיים וניגודים פוליטיים חריפים.

סבב הבחירות האחרון בין החמישה בשלוש השנים האחרונות הסתיים בניצחון של גוש הימין ובהקמתה של קואליציה ימנית מובהקת, הנתמכת על ידי המפלגות החרדיות מצד אחד והימין הקיצוני מצד שני. לתוצאה זו משמעויות והשלכות בשורת נושאים נפוצים. זאת, גם נוכח הרכב הממשלה, הכולל שרים בעמדות מפתח שלהם אג'נדה קיצונית וכוח מיקוח ניכר על יציבותה ושרידותה. מצב זה כשלעצמו חידד באחת את המחלוקות הפוליטיות המוכרות ותוך כך יצר תחושה של פחד ואיום על קבוצות גדולות בציבור הישראלי.

בהקשר מורכב זה יש להבין את העוצמה וההתהודה הרחבה של היוזמה הממשלתית לשינויים מרחיקי לכת במערכת המשפט ובמעמדה. זו מוצגת על ידי יוזמיה, וגם נתפסת על ידי מתנגדיה, כמהלך מכונן, האמור לייצר מהפכה במערכת האיזונים המוכרת והממוסדת בין שלוש רשויות השלטון. זאת, באמצעות מתן עוצמה שלטונית בלתי מבוקרת לרשות המבצעת והמחוקקת, על חשבון צמצום עצמאותה, סמכויותיה ולכן כוחה של הרשות השופטת ושל המערכת המשפטית כולה. מימוש היוזמה כלשונה ובמלואה יגרור שינוי עמוק בסדרי הממשל בישראל וישנה מהותית את צביונם של המוסדות הדמוקרטיים של ישראל. כפי שנדון [בפרסום](#) אחר שנכתב במסגרת המכון, פגיעה במהות הדמוקרטיה בישראל עשויה לערער את הביטחון הלאומי, במישור הפנימי והחיצוני. בנוסף, הבהילות והלחץ המאפיינים את קידומה של היוזמה

הממשלתית והמניעים המיוחדים לה על ידי מתנגדיה, ככזו האמורה גם לשרת את ראש הממשלה במאבקו המשפטי, מעוררים סימני שאלה, מחאה ציבורית ניכרת ומתמשכת והתנגדות רגשית עזה בחלקים גדולים של הציבור הישראלי.

כך, לפי סקרים שבוצעו לאחרונה בערוץ 12 ב-10 וב-17 בפברואר, 62 אחוזים ו-66 אחוזים בהתאמה מהנשאלים אמרו שהם תומכים בהפסקת המהלך, או כי יש לדחות את ביצועו כדי לאפשר דיון ציבורי על תוכנו. רק 24 אחוזים ו-21 אחוזים בהתאמה מהנשאלים גרסו שיש להמשיך במהלך כפי שתוכנן. גם בין אלה שהצביעו בבחירות האחרונות בעד מפלגות הקואליציה רבים יותר תומכים בעצירת המהלך.

לא ברור מה יהיה סופו של המהלך. אפשר להניח כי יתועל בסופו של דבר לפשרה כל שהיא, אולי על בסיס יוזמת הנשיא הרצוג (מ-12 בפברואר). אולם כבר בשלב זה יש מקום לדון במאפייניו של המשבר הנוכחי, שהוגדר על ידי הנשיא כמציב את ישראל "על סף קריסה חוקתית וחברתית". בהקשר זה חשוב להבין את השלכותיו האפשריות של המהלך הממשלתי ואופן ביצועו על חוסנה של המדינה ועל ביטחונה הלאומי.

החוסן הלאומי של מדינת ישראל מתבסס על שלושה יסודות עיקריים: סולידריות חברתית, אמון הציבור במוסדות המדינה ומשילות אפקטיבית. זאת, בהנחה שעוצמתה של ישראל, זו "הקשה" – צבאית, טכנולוגית וכלכלית – וזו "הרכה" – דיפלומטית (כולל גם את קשריה עם הקהילות היהודיות בעולם) וחינוכית/מדעית – הינה תקינה מול הנסיבות והאיומים הגיאופוליטיים הנוכחיים והצפויים לה. לכן, יש לבחון בקפידה גם את מהותם של השינויים המוצעים על ידי הממשלה וגם את עומקו של המשבר החברתי-פוליטי הנוכחי והשלכותיהם על רכיבי העוצמה הישראלית. המדובר גם בעוצמה עצמה וגם כפי שהיא נתפסת בחוץ, כולל בעיני אויביה של ישראל. כל זאת, תוך התחשבות בכך שבשנים האחרונות כבר הסתמנה מגמה מדאיגה של נסיגה בשלושת מרכיבי החוסן:

- **הסולידריות החברתית:** בשנים האחרונות מסתמן צמצום הזיקה המאחדת בין הקבוצות השונות בקשת הישראלית המגוונת, לצד עלייה ברמת העוינות ביניהן, כמו גם ברמת האלימות בכלל במרחב הציבורי. זאת, לאחר שהאתוס הישראלי של קולקטיביזם חברתי נסוג במשך השנים ופינה מקומו לשבטיות מגזרית לאינדיווידואליזם מובהק. מגמה זו משתקפת בברור ב"מדד הדמוקרטיה הישראלית" של המכון הישראלי לדמוקרטיה (2022). ממצאיו מצביעים על הערכה בינונית למדי (5 מתוך 10) לגבי תפיסת הציבור את רמת הסולידריות הישראלית בעשור האחרון ועל ירידה בתפיסת הסולידריות בשלוש השנים האחרונות מ-5.5 ל-4.7 (מתוך 10) בקרב יהודים ומ-4.8 ל-3.8 בקרב ערבים. בסקר מדד הביטחון הלאומי שערך המכון למחקרי ביטחון לאומי - INSS - בסוף אוקטובר 2022 נמצא כי 61 אחוזים מהציבור הישראלי מסכים עם הטענה כי חלה התרופפות בתחושת הסולידריות, לעומת 20 אחוזים אשר סברו את ההיפך. יש להתייחס לנתונים אלה כתמונת

רקע למשבר הנוכחי, המקרין בצורה חמורה לרעה על השיח בחברה הישראלית ומחריף מאד את השסעים בקרבה.

- **אמון הציבור**, בין מגזריו השונים, בין המפלגות הפוליטיות וכלפי מוסדות השלטון נמצא בירידה. מגמה זו תקפה במיוחד לגבי מערכת המשפט, שהאמון בה, לפי סקרי INSS בשנים האחרונות, נסוג במידה ניכרת (מ-64 אחוזים מהציבור שהביעו אמון גבוה ב-2018 ל-41 אחוזים בשנת 2022). כך גם לגבי משטרת ישראל (53 אחוזים שהביעו אמון גבוה ב-2018 לעומת 30 אחוזים ב-2022). הממשלות זוכות לאורך שנים לרמת אמון נמוכה במיוחד (כ-30 בממוצע תלת שנתי). רמת האמון של הציבור ב-צה"ל, המוסד ו-שב"כ, הינה גבוהה בהרבה, עם נטייה קלה לירידה שנרשמה בשנה האחרונה. נראה כי משבר האמון החרף עתה מאוד, כאשר המשבר הנוכחי מתאפיין בחוסר אמון מוחלט במניעים של שני הצדדים.

- **המשילות**, המתבטאת בתפיסת הציבור את רמת האפקטיביות שמציינת את מימוש יכולותיו של השלטון בתחומים קריטיים לציבור, נמצאת אף היא בנסיגה. כך למשל "תפיסת הביטחון האישית" של חלקים גדלים בציבור מצטמצמת והביקורת על גורמי אכיפת החוק גוברת. בסקר INSS מ-2022 נרשמה ירידה תלולה בתחושת הביטחון האישית, כאשר 57 אחוזים מהנשאלים גרסו כי תחושת הביטחון שלהם פחתה, לעומת שישה אחוזים בלבד שגרסו כי תחושת הביטחון שלהם גברה. אולם עניין המשילות רלוונטי לתחומים נוספים. כך מאותגרת המשילות לאחרונה גם על ידי המערכת הפוליטית עצמה, באורח המעורר חשש לתפקוד בעייתי של משרדי ממשלה חיוניים, כמו משרד הביטחון והמשרד לביטחון לאומי.

המסגרת המדעית לגבי החוסן הלאומי גורסת כי מדדים גבוהים של סולידריות, אמון ומשילות מנבאים חוסן גבוה. חוסן לאומי ברמה גבוהה משמעותו הינה תוספת של יכולות ברמה הלאומית להתמודד בהצלחה עם הפרעות קשות, מהטבע (כגון רעידות אדמה) או מידי אדם (כגון מלחמות ופיגועי טרור), בתחומים העיקריים הבאים: א) הכלת הנסיגה התפקודית הבלתי-נמנעת עקב הפרעות אלה בעת התרחשותן, ב) שמירה על מידה של רציפות תפקודית, גם בשעת הפרעה, ג) התאוששות מהירה מההפרעה וחזרה לרמת התפקוד שהייתה לפנייה, ד) הגעה לרמה גבוהה יותר של תפקוד מערכתי, לאחר ההפרעה, עד כדי צמיחה לאומית רב-ממדית.

בהקשר הישראלי, פגיעה בחוסן הלאומי יכולה להתבטא בעקבות הפרעות במנעד רחב, החל ממשבר פוליטי, חברתי, או כלכלי, דרך רעידת אדמה קשה, או תרחישים שונים של עימותים ביטחוניים, חיצוניים או פנימיים. חוסן לאומי מעורער עקב פגיעה במרכיבי היסוד שלו יגרע מיכולתה של ישראל להתמודד בהצלחה עם אתגרים אלה, להכיל אותם, להתאושש מהם במהירות (יחסית לעוצמת האירוע) ואף לצמוח. מכאן החשיבות היתרה של חיזוק רכיבי החוסן הלאומי בישראל, בראיית ביטחונה הלאומי של המדינה.

רעידת האדמה הציבורית המתרחשת עתה מהווה כשלעצמה סכנה לפגיעה בחוסן הלאומי. לכן, על ממשלת ישראל להבין ולהטמיע כי מהלכים שיש בהם כדי לערער את הסולידריות הפנימית, לייצר שסעים עמוקים ועוינות בין חלקי הציבור, לפגום באמון הציבורי בה ולפגוע במשילות, עלולים לעלות ביוקר רב. גם אם הממשלה נחושה, מסיבותיה היא, לקדם את השינויים במערכת המשפטית, עליה לעשות זאת בשיקול דעת ובאופן שיאפשר הידברות עם המחנה המתנגד ונכונות לפשרות משני הצדדים. זאת, על מנת לחסום את ההידרדרות המסתמנת בחוסן החברתי ואת הסיכונים הנובעים מכך לביטחונה הלאומי של מדינת ישראל.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט